

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Зварич Ольга Петрівна
м.Тернопіль

У статті розглядається зарубіжний досвід підготовки фахівців до роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами. Проаналізовано досвід підготовки фахівців у Центрі дослідження біженців при Оксфордському Університеті, принцип роботи якого побудований на забезпеченні постійної якості наукових академічних ресурсів колективу. Визначено, що новаторські дослідження та інноваційні програми освіти та професійної підготовки зробили істотний конструктивний вплив на розробку ефективної міжнародної мережі надання соціальних послуг внутрішнім переміщеним особам та біженцям інноваційних технологій.

Ключові слова: соціальний працівник, соціальна робота, внутрішньо переміщені особи, біженці, вимушені мігранти, підготовка соціальних працівників.

Постановка проблемами. Соціальна робота в умовах сьогодення покликана сприяти вирішенню низки соціальних проблем шляхом актуалізації, розробки і впровадження стратегічних підходів роботи. Практична діяльність у соціальній сфері вимагає від фахівців відповідних знань, умінь і навичок. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами.

Важливою умовою успішної реалізації завдань соціальної допомоги і підтримки біженців та внутрішньо переміщених осіб є усвідомлення необхідності професійного підходу до вирішення їх проблем та належної професійної підготовки відповідних фахівців. На сучасному етапі розвитку нашої країни з біженцями і внутрішньо переміщеними особами часто працюють фахівці, котрі здебільшого не мають спеціальної професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими у процесі дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами є дисертаційні роботи, в яких характеризуються зміст і основні напрями соціальної роботи: О.Безпалько, І.Зверева, А.Капська, Г.Лактіонова, Ж.Петрочко, С.Савченко, С.Харченко, Н.Чернуха та ін.; процес професійної підготовки соціальних працівників Р.Вайнола, О.Гомонюк, І.Ковчина, Т.Логвиненко, Л.Міщик, В. Поліщук та ін.; особливості їхньої підготовки до роботи у різних сферах соціальної роботи з різними групами клієнтів: Я.Кічук, І.Ковчина, Н.Олексюк та ін.; зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників Г.Лещук, О.Пічкач, О.Пришляк, Г.Слозанська, Н.Собчак та ін.

Мета статті – розкрити міжнародний досвід підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільшою глобальною організацією з питань вивчення міграції (GMG) виступає міжвідомча група, створена при Організації Об'єднаних Націй, яка об'єднує керівників міжнародних установ для сприяння все більшого та всеосяжного застосування всіх відповідних міжнародних і регіональних документів і норм, що стосуються міграції, та сприяння прийняттю узгоджених, всеосяжних і скоординованих підходів до питань міжнародної міграції. Глобальна група з питань вивчення міграції (GMG) особливо зацікавлена у поліпшенні загальної ефективності діяльності своїх членів та інших зацікавлених сторін у капіталізації можливостей та реагуванні на проблеми, пов'язанні з міжнародною міграцією громадян. Міжвідомча група з питань вивчення міграції (GMG) працює з партнерськими організаціями по всьому світу.

До числа інших міждержавних організацій, які відіграють особливе місце займає організація «Вимушена Інтернет міграція» (FMO), яка надає онлайн-доступ до широкого спектру ресурсів, що стосуються становища біженців та вимушених переселенців по всьому світу та інформацію про способи надання допомоги. Об'єднуюча мета діяльності цієї організації полягає в тому, щоб надавати реальну підтримку і сприяти розробці політики в галузі роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами і проведенню досліджень [4].

В сучасних умовах все більшого поширення набуває об'єднання під назвою «Нові вчені мережі». Це група вчених, практиків і однодумців, яка орієнтована на створення та заохочення співробітництва, глобальної співпраці і розроблення професійної мережі для тих, хто працює у сфері вимушеної міграції. Ця група сприяє функціонуванню створеної ними мережі, об'єднує всіх тих, хто прагне поділитися своїми інтелектуальними ресурсами, професійною кваліфікацією, а також сприяє участі та наданні послуг у цій сфері. «Нові вчені мережі» була створена в рамках науково-дослідної мережі у справах біженців.

Оксфордське суспільство міграційних досліджень (OMSS) є університетським об'єднанням, яке прагне поєднати науковців в Оксфорду та інших університетів для розгляду питань міграції і біженства. До членів Товариства відносяться студенти та дослідники, а також співробітники центру з питань міграції, політики та суспільства (КОМ-ПАС), Міжнародного інституту міграції (IMI) та інші фахівці з дисциплін, у тому числі антропології, політики, історії, географії, соціології та інших [5].

«Науково-дослідницька мережа у справах біженців» (RRN) була створена при Організації Об'єднаних Націй, з метою мобілізації й підтримки канадської та інших міжнародних мереж дослідників і дослідницьких центрів, що долучаються до питань вивчення біженців і вимушених мігрантів та залучення політиків і практиків до пошуку рішень проблем біженців та переміщених осіб.

Лідером у проведенні наукової експертизи та формуванню знань для більш широкого блага суспільства є найстаріший університет – Оксфорд. Інтенсивний міждисциплінарний підхід університету особливо підходить для протистояння надзвичайно складним проблемам сучасного світу. Найбільшим центром підготовки фахівців до роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами є Центр світового рівня вивчення біженців (RSC), який заснований в 1982 році як частина Оксфордського Департаменту міжнародного розвитку (The Oxford Department of International Development (ODID)).

«Міграція Оксфорду» (Migration Oxford) об'єднання, яке здійснює дослідження, які пов'язані з міграційними процесами і об'єднує численних науковців, котрі працюють над проблемами міграції в університеті. Migration Oxford об'єднання, що включає в себе три окремі підрозділи, які співпрацюють з центрами в галузі соціальних наук Відділу Оксфордського університету: «Центр з питань міграції, політики та суспільства» (КОМПАС), «Міжнародний інститут міграції» (IMI) і «Центр вивчення біженців» (RSC) [3].

Центр з питань міграції, політики та суспільства (КОМ-ПАС) проводить дослідження з метою розробки теорій загальнодержавної політики та організовує громадські дебати, і залучає користувачів досліджень в галузі міграції.

«Міжнародний інститут міграції» (IMI) є частиною Оксфордської школи. Він прагне до розвитку на довгострокову перспективу з питань міжнародної міграції в рамках глобальних змін. Спрямований на поглиблення розуміння

рушійних сил теперішніх і майбутніх міграційних процесів. «Центр вивчення біженців» (RSC) формує знання і розуміння причин і наслідків вимушеної міграції з метою сприяння поліпшенню життя найбільш вразливих людей у світі.

Основними видами діяльності центру вивчення біженців є: а) проведення досліджень; б) навчання; в) поширення інформації. Дослідження в Центрі вивчення біженців забезпечує міждисциплінарний взаємозв'язок, незалежний і критичної думки про фактори, що визначають і сприяють насильницькому переміщенню населення. Навчання передбачає розробку і реалізацію програм викладання для підтримки та розвитку наступного покоління вчених і мислителів, а також формуванню культури критичної рефлексії в рамках більш широкого гуманітарного співтовариства. Поширення інформації реалізують різноманітні видання, інформаційні ресурси та мережі. Інформація про поточну діяльність і досягнення представлені в річному звіті та РКК новинах [4].

Центр вивчення біженців здійснює професійну підготовку майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами за освітніми рівнями «магістр» та «доктор» у роботі з біженцями. Центр надає можливість здійснювати талановитим студентам поглиблений і міждисциплінарний аналіз та дослідження, керуючись провідними процесами соціально-політичного, економічного розвитку та глобальними змінами у соціальній та в галузі міжнародного розвитку.

Магістрам у галузі біженців і вимушених міграційних досліджень необхідно представляти результати досліджень вимушеної міграції через тези, дослідницьку групу, есе та спектр курсів. Обов'язковими під час навчання є такі навчальні дисципліни: «Вступ до вивчення вимушеної міграції», «Міжнародні біженці та права прав людини», «Притупок і сучасний стан», «Методи дослідження». Також магістранту дозволяється вибрати два факультативних курси зі списку, котрий змінюється кожного року, в залежності від потреб суспільства.

Оцінка прогресу навчання магістранта визначається під час контрольних занять, а також на спеціальних засіданнях, які проводяться фахівцями по роботі з біженцями та внутрішніми переміщеними особами. В сучасних умовах ступінь магістра у галузі біженців і вимушених міграційних досліджень офіційно оцінюється в дослідницькій групі: есе – 5000 слів в кінці другого року навчання, два письмових іспити на чотирьох основних і двох вибіркового курсу на початку третього року навчання, і подаються тези в кінці третього року навчання (об'ємом 10000–15000 слів) [3].

Вивчення магістранта теоретичних і практичних аспектів вимушеної міграції є міждисциплінарною, міжнародною, і міжгалузєвою перспективою. Фахівець, який оволодів ступенем магістра, покликаний: розуміти складність і різноманітність природи вимушеної міграції та внутрішньо переміщених осіб; важливості цих процесів для глобального, регіонального, національного, політичного та соціально-економічного розвитку; потреби і сподівання біженців насильно переміщених осіб; розуміти різні науково-дослідні методології та підходи, що мають важливе значення у сфері роботи з біженцями та вимушеними мігрантами; науковий внесок різних суспільнознавчих дисциплін з питань вивчення біженців і вимушених мігрантів; аналізувати літературу по роботі з мігрантами та біженцями; розвивати оригінальність думки, унікальність дослідницьких вминь.

Ступінь магістра в Центрі вивчення біженців дозволяє зрозуміти міждисциплінарний шлях до розуміння явища біженства і вимушеної міграції в контексті конфлікту, репресій, стихійних лих, екологічних змін і розвитку політики. Після успішного завершення навчання за освітнім рівнем «магістр» студенти можуть претендувати на докторську програму навчання. При цьому повинні мати ступінь магістра відповідної спеціалізації, з відзнакою першого ступеня в галузі соціальних наук та дослідження (досвід) роботи в

країні, що стикається з проблемами внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Наявність наукового керівника у Центрі вивчення біженців є необхідним фактором при оцінці заявок, оскільки взаємозв'язок і розуміння між науково-дослідними інтересами керівника та претендента значно покращує перспективи успішного завершення ступеня «доктора». Теми для дослідження пропонуються таким чином, що прослідковується взаємозв'язок з досвідом і поточним розвитком кола наукових інтересів конкретних членів академічного персоналу.

Термін навчання освітнього рівня «магістр» триває три роки та при необхідності може додатися ще один рік польових робіт. Дослідження для отримання освітнього рівня «доктор» триває два роки, але при необхідності дають невизначений термін польових робіт, який буде залежати від результатів та експериментальної частини роботи.

Успішні кандидати допускаються спочатку як стажери докторантів (PRS), а вже після 4 місяців мають право претендувати на повну докторську ступінь. Цей перехід є умовним, але обов'язковим, за цей час претендент має представити курсову роботу за обраною темою, яка затверджується на початку всього циклу навчання та включає в себе обов'язковий план дослідження. Така структура навчання при Оксфордському університеті є єдиним та офіційним шляхом для отримання статус доктора [4].

Під час всього циклу навчання студенти у галузі біженців і вимушених міграційних досліджень ознайомлюються з системою надання гуманітарної допомоги. Це пов'язано з такими ситуаціями: рекордним числом біженців, внутрішньо переміщених осіб, більш тривалі періоди стихійних лих і ескалація конфліктів. Студентів ознайомлюють з «гуманітарними інноваціями», які базуються на поняттях адаптації та поліпшення гуманітарної системи світу. Мета такого підходу до навчання магістрантів полягає у роботі з ідеями та ситуаціями, щоб надихнути їх на подальше осмислення необхідності впровадження гуманітарних інновацій та інноваційної екосистеми; унікальності завдань гуманітарних інновацій; ознайомити їх з інноваційними циклами на практиці; розкрити роль та потреби постраждалих від кризи людей.

Оцінка прогресу готовності магістрантів до роботи у сфері досліджень визначається під час першого контрольного заняття, де визначається здатність, розуміння і бажання працювати з певною категорією вимушених мігрантів. Під час моніторингу прогресу професійної підготовки магістр має продемонструвати основні базові знання та розуміння типів вимушеної міграції, причин, факторів та розуміння суті соціальної роботи з біженцями та вимушеними мігрантами.

Аналіз наукової літератури свідчить, що у світовій практиці різні наукові спільноти сходяться на думці щодо доцільності трьох основних категорій вимушеної міграції, які мають знати магістранти. До першого типу вимушених мігрантів відносно людей, які змушені покинути свої будинки з таких причин: збройний конфлікт у тому числі громадянської війни; загального насильства; переслідування за ознакою національності, раси, релігії, політичних переконань або соціальної групи. Найбільш важливою міжнародною організацією, яка відповідає за роботу з означеною групою біженців є Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ). До другого типу вимушеної міграції відносять людей, які змушені рухатися в результаті політики і проектів, що реалізуються для підвищення «розвитку» держави. Прикладом цьому можуть служити масштабні інфраструктурні проекти, такі як побудова нових доріг, портів, аеропортів; ініціативи міських оформлень; видобуток нафти і вирубка лісів. Постраждали люди, зазвичай, залишаються в межах кордонів своєї країни. Третя категорія вимушених мігрантів включає в себе людей, переміщених в результаті стихійних лих (по-

вені, виверження вулканів, зсуви, землетруси), зміни навколишнього середовища (деградація земель, глобальне потепління) та антропогенних лих (нешасних випадків на виробництві, радіоактивність). Оцінка тенденцій і глобальних цифр чисельності людей, переміщених в результаті катастроф є спірним і проблемним питанням по відношенню до попередніх двох типів вимушеної міграції. Проте є ряд міжнародних організацій, які надають допомогу людям, постраждалим від стихійних лих: Міжнародна федерація товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Всесвітня продовольча програма підтримки [1].

Після завершення всього циклу навчання за освітніми рівнями «магістр» і «доктор» випускник Центру вивчення біженців має розрізняти категорії, розуміти основні принципи, форми та методи надання соціальної підтримки і захисту біженцям та внутрішньо переміщеним особам і вміти надавати необхідний вид допомоги.

Основними поняттями, які служать для осмислення і розуміння досліджень з вимушеними переселенцями є термін «біженець», який використовують для опису «людини, яка шукає притулок» в широких і неспецифічних умовах. Тим не менш, є і юридичне визначення поняття «біженець», яке закріплене в Конвенції Організації Об'єднаних Націй 1951 року про статус біженців. Стаття 1 Конвенції визначає біженця як особу, яка проживає за межами своєї країни, яка не в змозі або не бажає повернутися через «обґрунтований страх переслідування за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до політичних, соціальної групи або політичних переконань» [5].

Другим ключовим поняттям є «особи, які шукають притулок» – це люди, які переміщуються через міжнародний кордон у пошуках захисту відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року, але чия заява про надання статусу біженця ще не була визначена. Їх ще називають «економічними біженцями» або «фіктивними особами, які шукають притулок». Багато осіб, які шукають притулок є вихідцями найбільш небезпечних країн світу, проте багато з них змушені залишити покидають країну через громадянську війну, систематичні та масові порушення прав людини, значний рівень бідності.

Ще одне ключове поняття, це внутрішньо переміщені особи. Найбільш широко визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) представлено в доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, в якій їх визначено як «осіб, які були змушені покинути свої будинки раптово або несподівано у великих кількостях, в результаті збройного конфлікту, внутрішньої боротьби, систематичних порушень прав людини, стихійних або техногенних катастроф, але це ті особи, котрі знаходяться на території своєї власної країни» [1]. Зазвичай це зумовлено тим фактом, що ці люди потребують захисту і допомоги в якості біженців, але не мають такої ж юридичної та організаційної підтримки, порівняно з тими, хто зумів перетнути міжнародний кордон. Немає спеціально уповноваженого органу для надан-

ня допомоги вимушеним переселенцям, так як є з біженцями. Хоча їм гарантовано деякі основні права відповідно до міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції), забезпечуючи ці права закріплено відповідальність органів влади, які несуть відповідальність за їх переміщенням.

Наступним поняттям, яке вивчає суть біженства і переселенства є поняття «люди, які змушені рухатися в результаті політики і проектів», що реалізуються з метою реалізації «розвитку». Поняття реалізація розвитку включає в себе масштабні інфраструктурні проекти; ініціативи міських оформлення. Постраждалі люди, як правило, залишаються в межах кордонів своєї країни. Людей, переміщених таким чином, іноді також називають «вимушеними переселенцями» або «мимоволі переселеними». Це, безсумнівно, є причиною величезного масштабу переміщення, хоча часто відбувається з невеликим визнання, підтримки або допомоги з боку постраждалого населення [1].

Поняттям «екологічні біженці» або «стихийні біженці» означено осіб, які змушені були залишити місце свого проживання внаслідок екологічних факторів або стихійних лих, не перетинаючи при цьому кордону своєї країни [5].

Ще одним поняттям яке вивчає суть біженства і переселенства є «контрабандні люди», які переміщуються в більш розвинені країни з метою отримання нелегального прибутку. Також спорідненим поняттям є «жертви торгівлі людьми». Це люди, які обманним шляхом або через примус були переміщені в більш розвинену, з економічної точки зору, країну, для цілей експлуатації.

Висновки. Отже, найбільшим центром підготовки фахівців до соціальної роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами є Центр світового рівня вивчення біженців (RSC), який складається з трьох підрозділів, що співпрацюють з центрами в галузі соціальних наук Відділу Оксфордського університету: КОМПАС, ІМІ і RSC.

Досвід центру є неocenним, оскільки дає можливість молодим вченим, без нав'язування систем освіти, самостійно на практиці готуватися до професійної діяльності за власною темою наукового дослідження. Мережа складових центрів і ресурсів для роботи є необмеженою, що ще краще стимулює до творчого та неординарного підходу до роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка дозволить підняти поточні та майбутні фундаментальні зміни в глобальних міграційних процесах на нові інтелектуальні та практичні проблеми, які матимуть далекосяжні наслідки для всіх країн. Система підготовки займає декілька років, в залежності до рівня, який магістрант хоче отримати.

Для української системи професійної освіти підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями і внутрішньо переміщеними особами – проблема нова, яка потребує активних науково-методичних пошуків: вдосконалення освітньо-професійної програми підготовки відповідного фахівця, програм навчальних дисциплін, програмно-методичного забезпечення. Проте варто замислитися чи в умовах сьогодення наші дослідники та соціальні працівники готові до таких змін та тенденцій.

Література та джерела

1. Вимушені мігранти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <<http://semestr.com.ua>>. – Заголовок з екрану. – Мова укр.
2. DPhil in International Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <<http://www.forcedmigration.org/about/faq&usg=ALkJrhajE1e9Qui7tUuS66UdliDk0Boww#sthash.eYDK7NTD.dpuf>>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.
3. Forced Migration Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <<http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm&usg=ALkJrhajE1e9Qui7tUuS66UdliDk0Boww#sthash.eYDK7NTD.dpuf>>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.
4. The Oxford Department of International Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <www.keh.ox.ac.uk>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.
5. The Refugee Studies Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <<http://www.rsc.ox.ac.uk/publications/protecting-forced-migrants-a-state-of-the-art-report-of-concepts-challenges-and-ways-forward&usg=ALkJrhajKcPI3zvwFKx5fydogid557kA6w>>. – Заголовок з екрану. – Мова англ.

В статье рассматривается зарубежный опыт подготовки специалистов к работе с беженцами и внутренне перемещенными лицами. Проанализирован опыт подготовки специалистов в Центре исследования беженцев при Оксфордском Университете, принцип работы которого построен на обеспечении постоянного качества научных

академических ресурсов коллектива. Определено, что новаторские исследования и инновационные программы образования и профессиональной подготовки оказали существенное конструктивное влияние на разработку эффективной международной сети предоставления социальных услуг внутренним перемещенным лицам и беженцам инновационных технологий.

Ключевые слова: социальный работник, социальная работа, внутренне перемещенные лица, беженцы, вынужденные мигранты, подготовка социальных работников.

The article deals with international experience in training of specialists to work with refugees and internally displaced persons. The experience of training has been analysed on the example of Refugee Centre at Oxford University, the principle of which is built to ensure constant quality scientific resources of academic staff. The experience of Centre is invaluable, since it allows young scientists, without the imposition of education independently in practice to prepare for professional careers on their own research topic. It has been determined that the groundbreaking research and innovative programmes of education and training had a significant impact on the structural development of effective international network of social services internal displaced persons and refugees innovative technologies. For Ukrainian vocational education training of social workers to work with refugees and internally displaced persons is a new problem that requires active scientific and methodical search: improving educational and vocational training programmes relevant specialist software courses, software and methodologies. However, it is worth considering whether under present conditions our researchers and social workers are ready for these changes and trends.

Key words: social worker, social work, internally displaced persons, refugees, forced migrants, training of social workers.